

URDU DİLİNDE SÖZLÜK HAZIRLAMA GELENEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Recep DURGUN
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Urdu Dili ve Edebiyatı Bölümü
durgunrecep@hotmail.com

Öz

Urdu sözlükçülüğü bu dilin kendisi kadar eskidir. Emir Hüsrev Dehlevi'nin uyaklı sözlüğü ile başlayan uzun yolculuk günümüzde hazırlanan ve dildeki değişim ve gelişimin aynası olarak kabul edilen tek dilli sözlüklerle devam etmektedir. Uyaklı sözlükler genellikle kelime ezberletme amaçlı ders kitabı niteliğindedir. Uyaklı sözlükler döneminde hazırlanan sözlüklerde her hangi bir sözlükçülük standardından bahsedilemez. Çalışmada üç döneme ayırdığımız Urdu sözlükçülüğünün ikinci döneminde batıların kendi ihtiyaçlarını karşılama amaçlı bu dile ilgisiyle iki dilli sözlükler hazırlanmaya başlar. Bu sözlüklerden özellikle Platts ve Forbes'in hazırladıkları sözlükler kendisinden sonra hazırlanan sözlüklere örnek teşkil etmesi açısından çok önemlidir. Üçüncü dönem yani XIX. Yüzyılda İmam Bahş Sohbai ile başlayan ve Varis Serhindi'nin *İlmi Urdu Lugat'*ıyla zirveye ulaşan Urdu dilindeki tek dilli sözlükler günümüzde yolculuğuna devam etmektedir. Bir dilin geçirdiği değişimlerin aynası konumundaki tek dilli sözlüklerin uyaklı ve çift dilli sözlüklere göre geç bir dönemde başlamasının temel sebepleri siyasi ve sosyal durumdur. Urdu sözlükçülüğü konusu çok kapsamlı bir alandır, bu çalışmada Urdu sözlükçülüğünde önemli yer teşkil eden eserlere değinilmiştir. Bu çalışmanın amacı Hint Alt Kitası'na bir Türk mirası olan Urdu dilindeki sözlükçülük alanında kısa ve öz bir bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Urdu dili, sözlükçülük, sözlükbilim, Urdu sözlüğü.

THE TRADITION OF DICTIONARY COMPILING IN THE URDU LANGUAGE

Abstract

Urdu lexicography is as old as the language itself. The long journey that began with Emir Hüsrev Dehlevi's rhymed dictionary, continues with monolingual dictionaries being compiled today reflecting the changes and developments in the language. Rhymed dictionaries are in the form of textbooks intended to ensure memorization of vocabulary. One cannot see any standards of lexicography in the dictionaries prepared during the period of rhymed dictionaries. In the second period of Urdu lexicography, which we divided into three periods in our study, bilingual dictionaries began to be compiled by Westerners to meet their own needs and interests. Of these dictionaries, especially those prepared by Platts and Forbes are important in that they served as examples for the dictionaries after them. Monolingual dictionaries in the Urdu language, which began with Imam Bahsh Sohbai and reached a culmination with Varis Serhindi's *İlmi Urdu Lugat* in the 19th century in the third period, still continue their journey today. The fundamental reason of why monolingual dictionaries, which mirror the changes that a language has undergone, began at a later period than rhymed and bilingual dictionaries is related to the political and social conditions. The topic of Urdu lexicography covers a very extensive area and in this study we have dealt with works that have a significant place in Urdu lexicography. The purpose of this study is to provide brief and concise information about lexicography in the Urdu language, which is a Turkic heritage in the Indian sub-continent.

Keywords: Urdu language, lexicography, Urdu dictionary.

GİRİŞ

Sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser olarak tanımlanır (TDK 2011: 2157). “Bir dilin sözlüğü o dili konuşanların mizaç ve düşüncelerinin yansımasıdır çünkü sözlük bir milletin tarihsel süreç içindeki hafızası konumundadır (Ahmed 1985: 19). Sözlükçülük ise “bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme uygulama alanına çıkarma işidir (Akalin 2010: 165). Sözlükçülük bir dilin kelime hazinesini koruma, dilin kullanıcılarının bu dili doğru kullanma ve bu kelimeleri gelecek nesilleri aktarma görevi ifa etmesi açısından son derece önemlidir. Bir dilin ulusal sözlüğü o toplumun dil, kültür ve geleneğinin aynası konumundadır. Sözlükler hem dilin kelime hazinesini korur, hem de dilde meydana gelen değişimleri yansıtır. Yapı bakımından sözlükler üç çeşittir: Tek dilli sözlükler, iki dilli sözlükler ve çok dilli sözlükler. Bunlardan iki dilli ve çok dilli sözlükler hemen hemen aynı fonksiyona sahiptirler.

Sözlükçülük alanında din, siyaset ve edebiyat faal unsurlardandır. Özellikle dinî öğretilerin bulunduğu kitapların halk tarafından anlaşılması ve daha geniş kitlelere yayılması için sözlükler elzem ihtiyaçların başında gelir. Kimi zaman da siyasi otorite kendi hükümlerini sağlamlaştırmak ve devamını sürdürmek için sözlüklere ihtiyaç duymuştur. Ne yazık ki sözlükçülük tarihine baktığımızda XIX. yüzyılın ortalarına kadar dilbilimciler ve edebiyatçıların bu alanda en az rol alan kesim olduğu görülmektedir.

Urdu dilinde dil ve edebiyat sözlüklerinin yanı sıra pek çok teknik alanda, dini ve tasavvufi alanlarda ve şairler üzerine spesifik sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Ancak biz bu çalışmada dil ve edebiyat üzerine hazırlanmış sözlükler üzerinde durmayı, mesleki ve teknik alanda hazırlanan sözlükleri kapsam dışı bırakmayı uygun gördük. Urdu dilinde sözlükçülük bu dilin kendisi kadar eskidir. Halik-i Bari ve Vahid-i Bari gibi uyaklı sözlüklerle başlayan bu yolculuk bugün hem Hindistan’da hem de Pakistan’da gerek dilbilimcilerin bireysel çalışmalarıyla gerekse devlet kurumlarının elinde emin adımlarla yolculuğuna devam etmektedir. Urdu dili, uyaklı, eğitici sözlüklerle başlayan ve uluslararası sözlük standartlarına uygun sözlüklerle yoluna devam eden ve bu dilin evrimi paralelinde gelişen zengin bir leksikografi geleneğine sahiptir. Urdu dilinde sözlükçülük çift dilli sözlüklerle başlar. Başlangıçta fetihler ve/veya istilalar sonucunda bölgeye gelen yeni hükümler, idareci ve askerlerin ihtiyacı karşılamak üzere Urdu-Farsça, Farsça-Urdu, Urdu-Arapça, Arapça-Urdu, Hintçe-İngilizce, İngilizce-Hintçe, Hintçe-Portekizce, Portekizce-Hintçe, vb. gibi kelimelerin anlamlarını başka bir dille açıklayan çift dilli sözlükler hazırlanmıştır. Urdu dilinde bu dilin gerçek manada tekâmülünü gösteren tek dilli sözlüklerin ortaya çıkışı, çift dilli sözlüklere göre oldukça geç dönemde başlamıştır. Dilbilimciler Urdu dilinde leksikografi çalışmalarını üç döneme ayırırlar (Haşimi 2000).

I. Dönem (İki Dilli Uyaklı Sözlükler)

İlk dönem uyaklı sözlüklerin hazırlandığı dönemdir. Bu dönemde hazırlanmış sözlükler leksikografi sistematığına uygun olmaktan öte, daha emekleme döneminde olan bir dil olan Urdu dilini koruma, güçlendirme ve kolay kelime ezberletme amaçlı hazırlanmış eserlerdir. Bu dönemde kaleme alınmış uyaklı sözlükler ne bir düzen ve disipline sahiptiler, ne de anlamı verilecek kelimelerin tespiti hususunda belirli bir yol takip edilmiştir. Sadece yoruma muhtaç sözlüklerin kimi zaman Urdu dilindeki karşılıkları, kimi zaman da Farsça karşılıkları verilmiştir. Yine de açıklayıcı özellikleri bu eserleri Urdu sözlük yazarlığının ilk numuneleri yapar (Azad 2009: 144).

Dilbilimciler Urdu dilinde sözlükçülüğünün ilk döneminin Urdu ve Fars şairi olan Emir Husrev Dihlevi (1253-1325)'in mesnevi biçiminde yazılmış, Hint diliyle ilgili ve çeşitli bahirlerde yazılmış bir öğretici eser olan, *Halik-i Bari* adlı mesnevi ile başladığını belirtirler. Arapça, Farsça kelimelerin Hintçe karşılıkları nazım biçiminde verilmiş olan bu eser aynı zamanda Urdu dilinde ilk çok dilli sözlük olarak da nitelendirilmektedir. Bu eser leksikografi kurallarına uymayan düzensiz bir çalışma olsa da, yaşadığı sürece devam edecek bir uğraş olan Urdu sözlükçülüğüne temel teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir (Ahtar 1995: 153). Bu çalışmayı kelime ezberlemeyi kolaylaştırıcı uyaklı benzer bazı sözlükler takip etmiştir. En az dört nüshası bulunduğu ve her nüsha arasında açık farklılıklar olduğu için *Halik-i Bari* adlı manzum sözlüğün Emir Husrev Dihlevi ait olup olmadığı hususunda pek çok tartışma vardır. Ancak Urdu dilbilimcilerinin çoğu bu eserin Dihlevi'ye ait olduğunu savunmaktadırlar. Prof. Necib Ahmed Nedvi ise muhtevastaki kelimelerin yapısını *Halik-i Bari*'de bulunan kelimelerden daha eski olduğunu belirterek, Gucerat'ta yayımlanmış *Lugat-i Gucri* adlı sözlüğün ilk Urdu sözlük olduğunu iddia eder (1942: 10'dan aktaran; Haşimi 2000: 27). Bu sözlükte eş anlamlı kelimeler sırasıyla Arapça-Farsça-Urdu şeklindedir ve alfabetik sıra sondaki Urdu dilindeki kelimenin son harfine göre yapılmıştır:

الاک	پرستیدہ	بوجیا
المعلوم	دانستہ	بوجھیا
(Lugat-i Gucri, s. 93) الفافل	پلیل	مرج

Urdu dilinde yazılmış uyaklı diğer sözlükleri sıralayacak olursak; Eşref Bayabani'nin *Vahid-i Bari*, Hâkim Yusufi'nin *Kaside der Lugat-i Hindi*, Tecelli'nin *Allah ki Hudayi*, Munşi Ravainda Nai'nin *Esma-yi Farisi*, yazarı bilinmeyen *Lugat-i Sadi*, Seyyid Ferzen Ali Şovk'un *Nesab-i Acaib*, Hafız Enverullah Bay Hud'un *Enveru'l-Lugat*, Ziyauddin Husrev'in *Hıfzu'l-lisan* adlı eserleri Urdu dili tarihindeki uyaklı sözlüklerdendir. Bu dönemde yazılmış bir başka uyaklı sözlükte Abdul Vasi Hansovi'nin *Samed-i Bari* adlı eseridir. Bu eserde kelimelerin eş anlamları Arapça, Farsça ve Urdu sırasına göre verilmiştir.

Urdu dili ve edebiyatının, Dekken'de oldukça üretken ve başarılı geçen tarihi gelişim süreci, buradaki edipler tarafından "Dekken Ekolü" olarak

adlandırılmıştır. Yukarıda zikredilen uyaklı sözlüklerden sonra Dekken'de aynı tarzda eğitim amaçlı uyaklı sözlükler hazırlanmıştır. Bunlardan hazırlayanı belli olmayan *Genname*, Seyyid Tahir Şah Karnavi'nin *Han-ı Yağm*, Seyyid Muhammed Vala'nın *Razik-i Bari* ve Feyyaz Askeri'nin *Kadir-i Bari* (Haşimi 1997: 118) gibi uyaklı sözlükler Urdu sözlükçülüğünün emekleme dönemi eserlerindedir. *Razik-i Bari*'den küçük bir örnek vermek gerekirse:

رازق باری حق ہے جا	اس کا نور نبی پہچان
جب ہو کہن سو پیار	فوج جیش درس دیدار
مردن مرنا کردن کرنا	کیا ہے نہاد؟ دھرنا
والا اتنے مودی رولیا	فرس لغت کے معنی بولیا

(Yurup min dekkeni mahtutat'tan aktaran Haşimi 2000: 36)

Mısralar incelendiğinde anlamı öğretilmek istenen kelimenin aynı mısradaki Arapça-Farsça ve Urdu dilindeki eş anlamlıları kullanılarak sonuna da redifli Urdu kelimeler getirilerek oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin ikinci mısradaki Türkçe 'de ordu kelimesini karşılığı Arapça *fôc ve ceyš* gibi kelimeleri, Urdu dilinde buluşmak, görüşmek anlamına gelen *derşen* kelimesinin Farsçadaki karşılığı *diydar* kelimeleri kullanılmıştır. Üçüncü mısradaki baktığımızda da Farsça ölmek anlamındaki *morden*'in Urdu dilindeki karşılığı *marna* ve Farsça 'da yapmak etmek anlamındaki *kerden* fiilinin Urdu dilindeki karşılığı *karna* olarak verilmiştir.

Kelime öğretme amaçlı yazılan uyaklı sözlüklerin hazırlanma silsilesi XIX. başlarına kadar Hint Alt Kıtası'nda devam eder. Başlangıçta kelime öğretme amacıyla hazırlanmış bu sözlüklerin Urdu diline bundan başka hizmetleri de olmuştur. Bu sözlükler sayesinde kelime hazinesi korunmuş ve zenginleştirilmiştir. Bu sözlüklerin amacını hem Urdu dilindeki kelimeler vasıtasıyla Arapça ve Farsça öğretmek, hem de Arapça ve Farsça kelimeler aracılığıyla Urdu dilini öğretmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

II. Dönem (Yerel Standartlarla Hazırlanmış İki Dilli Sözlükler Dönemi)

a-Urdu-Farsça, Farsça-Urdu, Urdu-Arapça, Arapça-Urdu Sözlükler

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Urdu dili başlangıç evresini tamamlamış; ilmî ve edebî dünyada kendine yer edinmeye başlamıştır. Bundan dolayı bu dilde kullanılan ve Farsça ve Arapça sözlüklerde bulunmayan yeni kelimelerin açıklanması bir zaruret halini almıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Evrengzib döneminde Molla Abdulvasi Hansovi, Urdu dilinden Farsça'ya bir sözlük olan *Ğaraibu'l-Lugat* isimli eserini hazırlamıştır (Azad 2009: 144). Bu sözlükte Hintçe-Urdu kelimeleri baş harfine göre sıralanmış sonraki gelen harfin sırasına çok da riayet edilmemiştir. Sözcüklerin karşılıkları Farsça olarak açıklanmasının yanı sıra Farsça ve Arapça eş anlamlıları da verilmiştir. Hindistanlı dilbilimciler bu sözlüğü belirli bir sistematığe sahip olmamakla ve içinde barındırdığı yanlışlarla eleştirmiş olsalar da, bu alanda ilklerden biri olan bu çalışmaya gerekli değeri de

vermişlerdir. *Ğaraibu'l-Lugat* 'taki teknik ve içerik anlamdaki eksiklikleri gören Sirace'd-Din Han Arzu bu eseri çalışmasına temel olarak alır ve *Nevadiru'l-Elfaz* isimli sözlüğü hazırlar. Bu eser "Urdu" kelimesinin sözlükte ilk defa yer almasından ötürü önemli bir yere sahiptir. Zira bu dil bu zamana kadar "Gucri", "Dekkeni" ve "Zuban-ı Dehlevi" gibi isimlerle anılmaktaydı (Azad 2009: 144-146). Arzu, bütünüyle olarak *Ğaraibu'l-Lugat*'ı temel olarak kullandığı bu sözlüğünde önceki eserde ilk harf ile sınırlı olan alfabetik harf sırasını ikiye çıkarmıştır.

Ğaraibu'l-Lugat ve genişletilmiş-geliştirilmiş baskısı sayabileceğimiz *Nevadiru'l-Elfaz*'ı Mirza Can Tapaş Dehlevi'nin 1792'de Murşidabad'da yayımlanan *Şemsu'l-Beyan fi Mustilahat-ı Hindustan* isimli sözlüğü takip eder. Bu sözlüğün kapsamı dar olmasına karşın açıklamaların eş anlamlı kelimelerden faydalanmadan açık izahatlarla yapılması onu değerli kılar. Bu sözlüğü önemli kılan önemli özelliklerinden birisi de çift sesli harfler şeklinde tanımlanan (Bilik 2008: 57) بھ، تھ، چھ، ٹھ (bh, th, ch, th) gibi seslerin ilk kez müstakil bir harf şeklinde yer bulmasıdır. 1833 yılında Mevlevi Muhammed Mehdi Vasıf'ın hazırladığı *Delil-i Sati*' adlı Urdu-Farsça sözlükte kelimelerin telaffuzları yazılarak Urdu dilinde sözlükcülük bir adım daha ileri gider. 1837 yılında Mevlevi Evhadu'd-Din Belgrami'nin *Nefaisu'l-Lugat* isimli sözlüğünü öncekilerden ayıran husus temel kelime girişlerinin Urdu-Hintçe kelimeler esas alınarak yapılması ve sonrasında günlük kullanımda olan Arapça ve Farsça kelimeleri gelmesidir. 1844 yılında Mir Ali Evsad Eşk'in *Nefsu'l-Lugah* adlı sözlüğü kendisinden öncekiler benzer hususlar taşır. 1845'te Mahbub Ali Rampuri'nin hazırladığı *Muntehibu'n-Nefais* adlı sözlüğü ise Urdu-Farsça ve Arapça üç dilli olması açısından bahse değer sözlüklerdendir (Haşimi 2000: 44-47).

b-Urdu-İngilizce, İngilizce-Urdu, Urdu-Portekizce, Urdu-Almanca Sözlükler

Urdu leksikografisinde Avrupalılar önemli bir rol oynamışlardır. Baba-ıy Urdu Mevlevi Abdulhak *Lugat-ı Kebir-i Urdu* adlı sözlüğünün önsözünde Urdu dilinde sözlük üzerine ilk çalışmaları batılıların özellikle İngilizlerin yapmış olduğunu, hatta bu durumun Hindistan'daki bütün diller için geçerli olduğunu belirtir (1977: 15). XVI. yüzyıldan itibaren ilgilerini Hindistan'a yönelten Portekizliler, Fransızlar ve İngilizler yarımada üstünlük sağlamak için adeta birbirleriyle yarıştılar. İlk olarak Portekizlilerin Güney Batı Hindistan'daki Malabar'a gelmesiyle bu yarış başlar. Müslümanların bu ülkeye gelişiyle hükümranlıklarını sürdürmek ve işlerini yürütmek için yerli halkın kullandığı dili öğrenmeleri zaruri bir ihtiyaç haline gelmişti. Aynı ihtiyaç batılı ülkeler için de söz konusudur. Başlangıçta ticari amaçla gelen batılılar zamanla ülkenin hâkimiyetini ele geçirme arzusuna kapıldılar. Dolayısıyla ilk baştaki ticari amaç yerini siyasi amaca bırakmış oldu. XIX. yüzyılda batılıların hâkimiyetleri kuvvetlenince bu kez de misyoner faaliyetleri Alt Kıta'da hız kazandı. Hindistan'a gelen tüccarların, siyasilerin, askerlerin ve son olarak misyonerlerin ülkede konuşlan yerel dilleri anlamaları büyük bir zaruretti. Dolayısıyla Alt Kıtaya gelen batılılar kendi

ihtiyaçlarını karşılamak üzere sözlük hazırlama işine koyuldular. Ağa İftihar Huseyin'e göre Fransisco Maria Dotouer tarafından hazırlanmış olan *Lexicon Lingua Indostanicae* (1704) leksikografi ilmi kurallarına göre batılılar tarafından hazırlanmış ilk Urdu sözlüktür (Huseyin'den aktaran; Ahmad 2007: 10). Bu sözlükte Hintçe, Fransızca ve Latince kelimeler vardır. Öte yandan George Grierson'e göre ise içinde Farsça, Hindustani, İngilizce ve Portekizce kelimeler olan *Linguistic Survey of India* ilk sözlüktür. Mr. Coridge, *Oriental Catalogue*'da gördüğü 1630 yılında hazırlanmış Farsça, Hintçe, Portekizce ve İngilizce olmak üzere dört dilli bir sözlükten bahseder ancak bu sözlük bugün bulunamamaktadır (Nezir 2009: 158). Benjamin Schultz tarafından hazırlanan ve 1741 yılında yayımlan *Grammatica Indostanica* bir dilbilgisi çalışması olmasına karşın eserde Urdu dilindeki kelimeler Arap harfleriyle yazılmış, telaffuzları ve anlamları Latin harfleri verilmiş olduğu için sözlük özelliği de taşımaktadır (Durrani 1987: 52). XVII ve XVIII. yüzyıllarda Alt Kitadaki sözlükçülük çalışmasında daha çok Fransızlar ve Portekizlilerin öne çıktığı görülmektedir. Bu dönemde hazırlanan sözlüklere örnek verecek olursak XVII. yüzyılın sonlarında Alman Doğu Hindistan Şirketi'nin bir özel görevli memuru Joan Josua Ketelaar tarafından Almanca hazırlanan *Hindustani Gramer* (1743) adlı çalışması Urdu dilindeki çift dilli sözlüklere kaynaklık ettiği belirtilir. Urdu ve Hintçe ayrımının babası kabul edilen, kurduğu Forth William College ile bu dil ve edebiyatın gelişimine katkı sağlamayı amaçlayan John Gilchrist'in hazırladığı *Sarf-u Nahv-i Hindustani* adlı sözlük 1790 yılında yayımlanmıştır. Gilchrist, bu sözlükte kelimeleri hem Arap harfleriyle hem de Devanagari harfleriyle yazmıştır. Bu sözlükte Urdu dilindeki kelimelerin karşılıkları hem Urdu dilindeki eş anlamlarıyla hem de İngilizce eş anlamlarıyla verilmiştir. Ayrıca iyi bir dilbilimci olan ve derlediği ve telif ettiği pek çok eserle Urdu diline büyük katkıları olan Gilchrist, hazırladığı bu sözlükte kelimelerin kullanım inceliklerini de dikkate alarak İngilizlerin bu dili konuşurken hataya düşmemeleri için özel çaba sarf etmiştir. Bu sözlük *Hindistani Philology* adıyla 1810'da Edinburgh'ta ikinci kez, 1825'te Londra'da üçüncü kez basılmıştır. (Saleem 2007: 42-43). 1747'de G.A. Furtez'in Urdu harflerini diğer dillerin harfleriyle mukayese ettiği bir çalışması ve 1778'de Portekiz'de basılan *Urdu Gavaid-i Grammatica*. 1790 yılında Henry Harris tarafından hazırlanan *A Dictionary of English and Hindustani* (bu sözlükte kelimelerin kökenleri de belirtilmiştir). C. Ferguson'un *A Short Dictionary of the Hindustani Language*. John Shakaspeare'in 1817'te *Hindustani-English Lugat* 1820'de ikinci baskısını, 1834'te üçüncü baskısını yapmıştır. Bu sözlükte Urdu dilindeki kelimelerin yine Urdu dilindeki eş anlamlılarının yanı sıra deyim ve atasözlerine de yer verilmiştir. Sözlükte aynı zamanda Hintçe sözlüklerin devanagari alfabesi ile yazılma uğraşı olmasına karşın çoğu kelime Latin alfabesi ile yazılmıştır. Bu sözlük bu dönemin en kapsamlı sözlüğü olarak değerlendirilir (Abdulahak 1973: 24). Dr. William Hunter'in 1806'daki *A Dictionary of Hindustani and English (iki cilt)*. John Cliffordworth'un 1842'de yayınlanan *An Anglo-Indian Dictionary*. Joseph Taylor'un 1808'de Kalkutta'da basılan *A Dictionary of Hindustani English*.

1848'de basılan Duncan Forbes'in *Hindustani-Engrizi aur Engrizi-Hindustani* adlı sözlüğünde Urdu dilindeki kelimelerin İngilizce karşılıklarının verildiği birinci bölümünde kelimelerin anlamlarının yanında Arapçalar için ع, Farçalar için ف ve Hintçeleri ہ harfleri kullanılarak kelimelerin kökenleri de belirtilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarında Forbes'in sözlüğü gibi küçük büyük yaklaşık on beş tane daha sözlük hazırlanmıştır (Haşimi 2000: 59).

1879'da Londra ve Benares'te basılan Dr. Fallon'un hazırladığı *Hindustani-Engrizi Dikşineri* adlı çalışması zikre değer önemli sözlüklerden biridir. Çünkü *Ferheng-i Asifa*'nın müellifi Seyyid Ahmed Dehlevi ve *Mahzenu'l-Muhaverat*'ın müellifi Munşi Çaranci Lal, Dr. Fallon ile birlikte çalışarak batılı tarza dilbilim kaidelerine uygun olarak sözlük hazırlamayı öğrenmişler ve sonraki yıllarda hazırladıkları sözlüklerde bu kurallara riayet ederek Urdu sözlükçülüğünün gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. Fallon'un hazırladığı sözlük Urdu sözlükçülüğünde yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Müellif eserinde Urdu dilindeki kelimelerin Urdu dilindeki eş anlamlılarının yanında deyimler, Hint edebiyatına mahsus deyişler, ıstılahlar, atasözleri, deyimler, gündelik konuşmada kullanılan diyaloglar hatta kadınlara has bazı terimleri de derç etmiştir. Fallon'un sözlüğü 1987 yılında Urdu Science Board tarafından yeniden basılmıştır.

1884'te John T. Platts tarafından hazırlanan ve Oxford University Press tarafından basılan *Urdu, Hindi aur Engrizi Dikşineri* isimli sözlük, yine batılı standartlarda hazırlanmış zikre değer eserlerdendir. Bu sözlükte Fallon'un sözlüğünden farklı olarak gündelik kullanımda olmayan Sanskritçe kelimelerde yer bulmuştur. Dolayısıyla bu sözlük Fallon'un sözlüğünden daha kapsamlıdır. Eserde kelimeler Devanagari ve Urdu alfabesiyle yazılmış, kelimelerin kökenleri hakkında ayrıntılı açıklamalar da yapılmıştır. Sözlükte yazılışları aynı okunuşları ve anlamları farklı olan kelimeleri ayrı satırlarda gösterilmiştir. Hatta Urdu dilinin ilk formları olan Prakrit ve Barcphaşadaki biçimleri de gösterilerek kelimelerin gelişim süreçleri hakkında da bilgi sunulmuştur (Haşimi 2000: 61). Bu eseri *Urdu, Hindi aur Engrizi Dikşineri*'yi diğerlerinden ayıran en önemli özellik daha önce sözlüklerde genellikle hedef kelimeler gündelik konuşmada tedavülde olan kelimeler olmasına karşın bu sözlükte ilmi, edebi ve terk edilmiş kelimelerin de bulunmasıdır. Platts'in hazırladığı sözlüğünün öne çıkan en önemli özelliklerinden biri de başka dillerden Urdu diline geçmiş ancak anlam kaymasına uğramış kelimelerin karşılıklarının doğru olarak verilmiş olmasıdır. Tüm olumlu özellikleri ve hazırlanma aşamasında müellifinin bilimsel kurallara titiz bir biçimde uyduğu göz önüne alınırsa; bu sözlüğün yalnızca İngilizce bilenler için değil Urdu dilini bilenler için de önemli bir kaynak olduğu söylemek yanlış olmayacaktır (Keyfi 1985: 149).

Bu sözlüklerin büyük bir bölümü uluslararası sözlük bilimi standartlarına uygun olmasa da; en azından yerel bazda bazı standartların oluşturulmuş olması açısından gelecekteki sözlük bilimi gelişimi açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle Fallon ve Platts'in hazırladıkları sözlükler ile Hindistanlı Urdu-Hint dilbilimcileri de batılı tarzda sözlük hazırlama tarzıyla tanışmışlardır. Batıların

hazırladıkları sözlüklerin büyük bir bölümü siyasi, sosyal ve dini çıkarlar güdülerek hazırlanmış olsa da bunların hepsini aynı kefeye koymak, hazırladıkları sözlüklerde ilmi esaslara bağlı kalarak bu dilin gelişimini hizmet etmiş bazı batılı dilbilimcilerin samimi çabalarını görmezden gelmek haksızlık olacaktır.

Batılılar tarafından tıbbi, teknik, denizcilik, hukuki, pedagojik, tarihi ve gramer terimleri gibi alanlarda özel sözlükler de hazırlanmıştır. Biz çalışmamızda sadece Urdu sözlükçülüğünde çığır açan ve yön veren sözlüklerden bahsetmeyi uygun gördük.

III. Dönem (Uluslararası Standartlarda Hazırlanmış Urdu-Urdu Sözlükler Dönemi)

XIX. yüzyıla kadar Farsça-Urdu, Urdu-Farsça, Hindustani-İngilizce, İngilizce-Hindustani vd. sözlük yazıcılığı yeterince gelişme kaydetmişti. Özellikle Dr. Fallon ve T. Platts tarafından ilmi kurallara uygun olarak batılı tarzda hazırlanmış, Hindustani-İngilizce lügatler örnek alınarak Urdu-Urdu sözlük yazarlığı da başlar. Bir dilinin kelime hazinesinin zenginliğini en iyi şekilde o dilde hazırlanmış tek dilli sözlükler gösterir. “Kaliteli bir sözlük olmaksızın bir dilin temeli asla sağlamlaşamaz” (Faruki 1985: 59). Urdu sözlükçülüğünün tekâmül noktası sayabileceğimiz Urdu-Urdu sözlüklerin hazırlanışı iki dilli sözlüklere nazaran gecikmiş olsa da XIX ve XX. yüzyıllarda hızla gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Nitekim 1849 yılında yayımlanan İmam Bahş Sohbai'nin sözlüğü ilk Urdu-Urdu sözlük olma özelliğini taşır. Bu sözlüğü kendinden öncekilerden ayıran en önemli fark geleneğin dışına çıkılarak Urdu dilindeki kelime ve deyimlerin karşılığı Farsça değil de Urdu dilinde verilmiş olmasıdır. Bu sözlüğü Niyaz Ali Beg Nukhet'in *Mahzen-i Fevaid* (1886), Munşi Çaranci Lal'in *Mahzenu'l-Muhaverat* (1886), Mirza Muhammed Murtaza Arf Maçhubeg Luksonvi'nin *Bahar-ı Hind* (1888) ve *Maslahat-ı Urdu* (1890), Seyyid Ahmed Dehlevi'nin *Lugat-i Urdu*, Emir Ahmed Miynayi'nin *Emiru'l-lugat* (1891-92) adlı sözlükleri takip etmiştir. Zemin Ali tarafından hazırlanan ve 1886 yılında yayımlanan *Sermaye-yi Zuban-ı Urdu*, müellifinin kapsamlı bir sözlük hazırlama çabasına karşın kelime kökeni, geniş açıklama ve telaffuz gibi bir sözlükte olması gerekli pek çok bölümden yoksun olması sebebiyle kaliteli bir eser olmaktan uzaktır (Ahmed 2010: 99). XIX. yüzyılın ikinci yarısının Urdu sözlükçülüğünün yükseliş dönemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bu dönemde nazım biçimindeki sözlükler yerini Urdu-Farsça, Farsça-Urdu, Urdu-İngilizce, İngilizce-Urdu hazırlanan sözlüklere bırakmıştır. Urdu sözlükçülüğünün temel taşlarından olan *Ferheng-i Asfiya* ve *Emiru'l-lugat* bu dönemde yayımlanmış sözlüklerdir (Haşimi 2000: 64-68).

Ferheng-i Asfiya'nın yayımlanması Urdu sözlükçülüğünde dönüm noktalarından biridir. Seyyid Ahmed Dehlevi tarafından hazırlanan bu sözlük dört ciltten oluşmaktadır. Bu dört cilt sırasıyla 1887, 1901, 1908 ve 1917 yılında basılmıştır. Bu sözlük bu döneme kadar basılan sözlüklerin içinde en kapsamlısıdır. Zira içinde Urdu dilinde kullanılan Sanskrit, Hintçe, Arapça, Farsça ve Türkçe

kelimeleri barındırmaktadır. Bu kelimelerin kökenleri de sözlükte gösterilmiştir. Aynı zamanda bu sözlükte darb-ı mesellere, deyim ve atasözlerine ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir. Sözlükte kelimelerin telaffuzları da yer almaktadır. Müellifinin Urdu dilinde meydana gelen değişimleri ve dönüşümleri ve Urdu sözlükçülüğün tarihinden ayrıntılı bir biçimde bahsetmesine rağmen sözlükte kullanım kılavuzuna yer vermemesi Ahmed (2010) tarafından yapılan araştırmada ortaya konulmuş ve eleştirilmiştir.

Ferheng-i Asifa'dan sonra Emir Miynayi'nin hazırladığı ilk bölümü 1891'de, ikinci cildi 1895'te ve üçüncü cildi de 1898'de basılan *Emiru'l-Lugat* 1900'de müellifinin ölmesi sonucu yarım kalmıştır. Miynayi bu sözlüğünde Luknov ve Delhi'ye mahsus kelimelere, edatlara, özdeyişlere, deyimlere, mecazlara, hukuk gibi farklı alanlardaki terminolojilere, kadınlara has kelimelere, doğum, ölüm, evlenme, oyun ve dini pek çok sosyal olaya has kelimelere de yer vermeyi amaçlamıştır. Müellif aynı zamanda eserin, dilde etkileşim sonucu Urdu diline giren kelimelere, özellikle İngilizce ve Sanskritçe'den geçmiş ve bu dilin bir parçası haline gelmiş sözcük ve yapıları da kapsamasını hedeflemiştir (Ahmed 2010: 106). Pek çok Urdu dil bilimcisine göre müellifi vefat etmeseydi bu sözlük çok iyi bir çalışma olacaktı. Kelimelerin kökeni üzerinde subjektif yorumlar, sözlük maddelerindeki bazı düzensizlikler, yalın bir sözlükte bulunmaması gereken zıt anlamlar ve kelimelerin kullanım yerleri hakkındaki açıklamalar (Faruki 1985: 60) gibi leksikografi dışı unsurlar bulunsada sadece elif harfinden müteşekkil olan *Emiru'l-Lugat*, sonraki sözlük çalışmalarına örneklik teşkil etmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Lala Ram Kishan tarafından hazırlanan ve 1894'te yayımlanan *Hindustani Urdu Lugat*, önemli sözlüklerden biridir. Müellifi kapsamlı bir sunuş hazırlamış ve kullanıcının sözlükten nasıl yararlanması gerektiğini anlatmıştır. Eserde içindikiler, tanıtım, ansiklopedik notlar ve indeks yoktur (Ahmed 2010: 116).

Emiru'l-Lugat'ın tamamlanamaması sonucunda bu güzel çalışmayı devam ettirmek amacıyla Nuru'l-Hasan Nayyar Kakorvi, *Nuru'l-Lugat* isimli eseriyle işe koyulur ve sözlüğün birinci cildini 1924'te Nayyar Press Luknov'da yayımlar. Kakorvi bu sözlüğün dördüncü cildini de tamamlar ve 1931'de *Ferheng-i Mahal Lahor*'da yayımlar. Kakorvi, bu sözlükte Miynayi'den farklı olarak sözlükçülüğe aykırı olan gereksiz benzetmelerden kaçınmış ve kelimelerin kökenlerini de belirtmiştir. Bu sözlükte de Urdu sözlükçülüğünde yaygın olan bazı şairlere has kelime terkipleri yer almıştır. Sözlükte kelimelerin kaynak ve anlamları açıklanırken müellif tarafından herhangi bir sınırlama getirilmemesi bu sözlüğün zayıf yönlerinden biridir (Faruki 1985: 61).

Hoca Abdulmecid'in önce parça parça daha sonra dört cilt halinde yayımladığı *Camiu'l-Lugat* (1935) adlı sözlük kendisinden önceki kazanımları da göz önüne alınarak hazırlanmış kapsamlı bir eserdir. Bu eserin madde girişlerinde de kendisinden önce yayımlanmış sözlüklerdeki gibi Arapça, Farsça ve

Sanskritçe'den olan Urdu dilinde nadir kullanılan bazı maddelere yer verilmiştir. Bu sözlüğü diğer sözlüklerden ayıran hususlardan biri de yer isimlerine yer verilmesidir. Sözlükteki Urdu dili dışındaki madde başlıklarının fazlalığını Abdülhak şöyle eleştirir: “Bu lügat sadece Urdu dilinin değil, Hintçe, Sanskritçe, Farsça ve Arapça sözlüklerin karışımıdır adeta. (1973: 44). Haşimi de aynı konuya işaret eder: “Bu sözlüğün en zayıf yönü, Urdu haricindeki terimlerin fazlalığıdır. Müellif bu konuda dahi ihtiyatlı hareket etseydi, belki bu sözlük en güzel sözlüklerden biri olacaktı (2000: 141).

1961 yılında yayımlanan Cafer Ali Han Eser Laknovi'nin *Ferheng-i Eser'i* Urdu-Urdu sözlükler arasında önemli eserlerden biridir. Laknovi bu dar kapsamlı sözlüğünde sadece *Sermaye-yi Zuban-i Urdu* ve *Nuru'l-Lugat*'ta bulunmayan ya da anlamlarına katılmadığı kelime ve deyimlere yer vermiştir. Böylece bu eser aynı zamanda yukarıda zikredilen iki sözlüğün tenkidi de sayılabilir.

Mirza Muhammed Laknovi'nin on üç ciltlik *Muhezzebu'l-Lugat* isimli eseri on üç ciltten oluşan kapsamlı oldukça bir sözlüktür. Bu sözlüklerin basımı 1958'den 1982'ye kadar sürmüştür. Bu sözlükteki kelimeler şiir ve nesir örnekleriyle desteklenmiş, orijinlerinin yanı sıra kelimelerin güncel olup olmadıklarına da değinilmiştir. Ayrıca kelimelerin hangi bölgelerde kullanıldığı bilgisine de yer verilmiştir. Datta'ya göre bu kapsamlı sözlük müellifinin sağlam olmayan metodolojisi ve kişisel yargıları yüzünden güvenilir bir başvuru kaynağı olamamıştır (1988: 1043).

Baba-yı Urdu Mevlevi Abdülhakk'ın Hindistan bölünmeden önce hazırlamaya başladığı kelimelerin tashihi, orijini ve anlamlarının bir komisyon tarafından yapılan *Lugat-ı Kebir-i Urdu* Hindistan'ın bölünmesiyle akamete uğramış yayımı ve hazırlanma aşaması 1973'te birinci cildinin Encumen-i Terakki-yi Urdu Pakistan tarafından Karaçi'de yayımlanmasıyla yeniden başlamıştır. Abdülhak sözlükte uzun açıklamaların yapılarak sözlüğün bir ansiklopediye dönüştürülmemesi gerektiğini belirtmiş (1949: 56); kendisinden önce hazırlanmış sözlüklerdeki pek çok kelimeyi terkedilmiş, avami, değersiz, gayr-ı fasih şeklinde nitelendirerek eserine almamıştır. Böylece esasen Urdu sözlükçülüğünde reform hareketine öncülük etmiştir. Haşimi'ye göre bu sözlük mükemmel yakın bir alfabetik sıra yakalanmıştır ancak müellifin bu alfabetik tam olarak riayet etmesi sonucunda bazı mürekkep kelimeler, deyimler asıl kelimedenden çok uzaklaşmıştır. Bu durum okuyucunun işini zorlaştırmaktadır çünkü asıl kelime ile ondan türemiş kelime ve deyimlerin arasına sayfalar girmektedir. Yine Haşimi'ye göre bu sözlüğün en büyük eksikliği kelimelerin telaffuzlarının verilmemiş olmasıdır (2000: 186-189).

Dil ve sözlük kuralları dikkate alınarak Oxford English Dictionary benzeri bir sözlük hazırlamak için Pakistan'da 1958'de Terakki-yi Urdu Board adıyla bir kurum kurulmuştur. Kurumun hazırlayacağı sözlüğün adı *Urdu Lugat* olmuştur. Bu kurumun başına Mevlevi Abdülhak getirilmiş ve Coş Melih Abadi de edebiyat

danışmanı olarak atanmıştır. Abdülhak 1961 yılına kadar bu görevini devam ettirmiş. 1961'den 1976 yılına kadar Dr. Şevket Sebzvari ve Nesim Emrdhuvi bu kuruma başkanlık etmişlerdir. 1976 yılında kurumun başına 1984 yılında altıncı cilt yayımlanıncaya kadar Dr. Ebulleys Siddiki getirilmiştir (Haşimi 2000: 200-201). Urdu sözlükçülüğü bu sözlükle artık zirve noktasına yaklaşmıştır. Zira sözlük bütün sözlükçülük kuralları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu sözlükte eski ve yeni kelimeler, günlük konuşma dilinde kullanılan kelimeler, terk edilmiş kelimeler, çarşı-pazar dili, özdeyiş ve deyimler alfabetik sıraya göre yer almışlardır.

Varis Serhindi tarafından hazırlanan *İlmi Urdu Lugat'* 1976 yılında birinci baskısını yapmıştır. 1979'da İlmi Kutubhane Lahor tarafından bu sözlüğün ikinci basımı yapılmıştır. İkinci baskısı 1644 sayfadan oluşan bu kapsamlı sözlük her seviyeden Urdu dili okuyucularının ve öğrencilerinin tüm ihtiyaçlarına cevap verecek kapasitedir. Bu sözlük aynı zamanda günümüz Pakistan'ında her bölgede rahatlıkla bulunabilen ve toplumun büyük kesimi tarafından kabul görmüş bir eserdir. Bu sözlüğü yayımlayan yayınevini sahibi sunuş yazısında sözlükte Galib, Zevk, İkbâl ve Nezîr Ekberabadi gibi klasik urdu şairlerin eserlerinde geçen bütün müşkül kelimeleri kapsadığını, Dekken devrine ait eski kelimelerin de gözden kaçırılmadığını, *Bağ-u Bahar'*ın Urdu edebiyatının önemli nesi eserlerinden biri olduğunu ve bu zamana kadar hiç bir sözlüğün bu eserde geçen kelimeleri kapsamadığını ancak bu sözlüğün bu kelimeleri de kapsadığını ve basın dilinde kullanılan mesleki kelime ve deyimlerin de bu sözlükte yer aldığını belirterek bu kapsamlı eserin her seviyedeki Urdu okuyucusuna hizmet edeceğini söyler (Muhammed 1976). Sözlüğün ilk basımının üzerinden kırk yıl geçmiş ve Serdar Muhammed'in ilk basım esnasındaki öngörülerini tamamen doğru çıkmıştır. Günümüzde Pakistan'da en makbul sözlüklerden biri haline gelen *İlmi Urdu Lugat'* hala popülerliğini korumaktadır.

SONUÇ

Urdu dilinde sözlükçülük bu dilin kendisi kadar eski olsa da bu alanda bilimsel standartların yakalanması çok sonraları olmuştur. Bunun pek çok sebepleri vardır. Ülkenin uzun süre sömürge altında kalması, sözlük müelliflerinin kendinden önceki çalışmaları birebir taklit etmesi ve sözlükleri üzerine eleştirel yazıların yazılmamış olması bunun başlıca nedenlerindedir. Baba-yı Urdu Mevlevi Abdülhakk'ın hazırladığı sözlüğün yanı sıra, dilde ıslah amaçlı eserleri Urdu sözlükçülüğünde dönüm noktası niteliğindedir. Özellikle çok dilli sözlüklerde gereksiz ansiklopedik bilgilere yer verilmesi sonucu uzun yıllar uluslararası sözlük standartlarının yakalanamamasının bir başka nedenidir. Urdu dili Arap harfleriyle yazıldığı için hazırlanan sözlüklerde kelime telaffuzlarında birlik sağlanamamıştır. Küreselleşen dünya ve yaygınlaşan internet ile birlikte İngiliz dilinden Urdu diline geçen kelime sayısındaki artış ve günlük yaşamda ve sosyal medyada karma ve yozlaşmış bir dil kullanımı modası karşısında Urdu-Urdu sözlükler yetersiz kalmaktadır. Farsça, Arapça, Türkçe ve İngilizceden pek çok kelimenin geçtiği Urdu dilinde sözlük hazırlayanların karşısındaki en büyük sorunlardan biri de morfolojik olarak kelimenin kökeninin tespitinde karşılaşılan zorluklardır.

Günümüzde hem Hindistan'da hem de Pakistan'da uyaklı sözlüklerle başlayıp çok dilli sözlüklerle devam eden ve sonunda dildeki gelişimin aynası konumundaki tek dilli Urdu-Urdu sözlükleri yolculuğuna devam etmektedir. Bir kamu kuruluşu olan Terakki-yi Urdu Board of Pakistan tarafından yayımı elli iki yılda tamamlanan, yirmi iki ciltten oluşan *Urdu Lugat (Tarihi Usul par)* adlı eserin geniş hacimli ve çok sayıda ciltten oluşması, taşınabilir olmaması kullanıcı adına zorluk oluştursa da Urdu dilinin korunması ve geliştirilmesi adına mükemmel bir çalışmadır. Dilde her geçen gün yenilenme ve gelişme olduğu için sürekli yeni sözlüklerle ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek Pakistan, gerekse Hindistan'da son dönemlerde hazırlanan Urdu-Urdu sözlüklerin ihtiyaçları büyük oranda karşıladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

SUMMARY

Urdu lexicography is as old as the language itself. The long journey that began with Emir Hüsrev Dehlevi's rhymed dictionary, continues with monolingual dictionaries being compiled today reflecting the changes and developments in the language. Rhymed dictionaries are in the form of textbooks intended to ensure memorization of vocabulary. One cannot see any standards of lexicography in the dictionaries prepared during the period of rhymed dictionaries. In the second period of Urdu lexicography, which we divided into three periods in our study, bilingual dictionaries began to be compiled by Westerners to meet their own needs and interests. Of these dictionaries, especially those prepared by Platts and Forbes are important in that they served as examples for the dictionaries after them. Monolingual dictionaries in the Urdu language, which began with Imam Bahsh Sohbai and reached a culmination with Varis Serhindi's *İlmi Urdu Lugat* in the 19th century in the third period, still continue their journey today. The fundamental reason of why monolingual dictionaries, which mirror the changes that a language has undergone, began at a later period than rhymed and bilingual dictionaries is related to the political and social conditions. The topic of Urdu lexicography covers a very extensive area and in this study we have dealt with works that have a significant place in Urdu lexicography. The purpose of this study is to provide brief and concise information about lexicography in the Urdu language, which is a Turkic heritage in the Indian sub-continent.

Urdu linguists generally divide Urdu lexicography into three periods, namely rhymed dictionaries, bilingual dictionaries and monolingual dictionaries, which are the main indicators of the developmental level of a language. Rhymed dictionaries, which began with Emir Hüsrev Dihlevi's *Halik-i Bari*, were followed by multi-lingual dictionaries such as Urdu-Persian, Urdu-Portuguese and Urdu-English. Western states, which competed with one another to exploit India, took an interest in the local languages there although their aim was mostly to meet their needs. It is also an undeniable fact that the Westerners contributed to Urdu lexicography for political purposes.

Although lexicography in the Urdu language is as old as the language itself, meeting international standards in this field took place quite later times and there are many reasons for this. The country's remaining a colony for long periods, dictionary writers' imitating the works before them almost exactly and the absence of reviews on dictionaries written can be cited among the reasons. In addition to the dictionary he prepared, works by Baba-yı Urdu Mevlevi Abdulkhak aimed at improving the language constitute a turning point in Urdu lexicography. In particular, inclusion of unnecessary encyclopedic information in multi-lingual dictionaries is another reason why international standards could not be achieved for long periods. Since the Urdu language is written in the Arabic script, unity could not be achieved in the dictionaries in regard to pronunciation. The increase in the number of words entering into Urdu from the English language with the

globalizing world and worldwide access to internet, and the craze for using a mixed and degenerated language in daily life and social media have rendered the Urdu-Urdu dictionaries helpless. One of the biggest problems facing the dictionary makers in the Urdu language, which has incorporated a huge amount of vocabulary from Persian, Arabic, Turkish and English, is related to the difficulties encountered when trying to identify the morphological roots of the words.

The long journey that began with rhymed dictionaries in both India and Pakistan continued with multi-lingual dictionaries and finally Urdu-Urdu dictionaries, which are a reflection of the level of development in a language, which still continues today. The fact that *Urdu Lugat (Tarihi Usul par)*, which was made ready for publication by Terakki-yi Urdu Board of Pakistan, a public body, was composed of twenty-two volumes and was quite voluminous and hard to carry formed difficulties for users. It is still a perfect work serving to protect and improve the Urdu language. As there is constant change and development in languages, there is a need for dictionaries. It would not be wrong to say that the Urdu-Urdu dictionaries prepared in both Pakistan and India in recent years have met the needs to a great extent.

KAYNAKÇA

- ABDÜLHAK, Mevlevi (1949). *Urdu Zuban ka İlmi Istılahat ka Masala*. Karaçi: Encumen-i Terakki-yi Urdu.
- ABDÜLHAK, Mevlevi (1973). *Lugat-i Kebir Urdu*. Karaçi: Encumen-i Terakki-yi Urdu.
- AHMED, Ali (2010). *A Study of The Developments in Monolingual Urdu Lexicography*. Doktora Tezi. Multan: Bahauddin Zekeriya University.
- AHMED, Nezir (1985). *Urdu Lugat Nigari men Mesail*, Gopi Çand Narang (ed.), *Lugat Navisi ka Mesail*. Yeni Delhi: Mekteb-i Camia Limited.
- AKALIN, Şükrü (2010). "Sözlükbilim ve Sözlükçülük". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* XCVII (98): 162-169.
- AKHTAR, Selim (1995). *Urdu Zuban ki Mukhtaşar Tareen Tarikh*. Islamabad: Muqtadra Qaumi Zuban.
- AZAD, Nezir (2009). *Urdu Lugat Nigari: rivayat aur irtika*. Sirinagar: El Hayat Printographers.
- BİLİK, Nuriye (2008). *Urdu Dili Yazım Kuralları*. İstanbul: Literatürk Yay.
- DATTA, Amaresh-LAL, Mohan (1988). *Encyclopaedia of Indian Literature: Devraj to Jyoti*. Delhi: New Delhi Sahitya Academy.
- DURRANİ, Ataş (1987). *Urdu Zuban aur Yuripi Ehl-i Kalem*. Lahor: Seng-i Mil Publications.
- FARUKİ, Şemsu'r-Rahman (1985). *Urdu Lugat aur Lugat Nigari*. Gopi Çand Narang (ed.). *Lugat Navisi ka Mesail*. Yeni Delhi: Mekteb-i Camia Limited.
- HAŞİMİ, Mesud (1997). *Urdu Lugat Navisi ka Pasmanzar*. Yeni Delhi: Mekteb-i Camia Limited.
- HAŞİMİ, Mesud (2000). *Urdu Lugat Navisi ka Tankidi Caiza*. Yeni Delhi: Terakki-yi Urdu Burau.
- KEYFİ, Hanif (1985). *Urdu ke Do Lisani Lugat: eyk caiza*. Gopi Çand Narang (ed.). *Lugat Navisi ka Mesail*. Yeni Delhi: Mekteb-i Camia Limited.
- MUHAMMED, Serdar (1976). *İlmi Urdu Lugat (sunuş)*. Lahor: İlmi Kitabhane.
- SALEEM, Muhammad İlyas (2007). *Bilingual Lexicography: Some Issues with Modern English Urdu Lexicography – a User's Perspective*, *Linguistik Online*. p. 41-50.
- SERHİNDİ, Varis (1976). *İlmi Urdu Lugat*. Lahor: İlmi Kitabhane.
- TDK-Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. haz. Şükrü Akalın. Ankara: TDK Yay.